

**Юрій Фігурний**

кандидат історичних наук,

завідувач відділу української етнології,

Науково-дослідний інститут українознавства,

Міністерство освіти і науки України

(Київ, Україна)

ORCID: [https:// orcid.org/0000-0002-6463-0920](https://orcid.org/0000-0002-6463-0920)

Електронна пошта: [ukr.etnolog\\_fus@ukr.net](mailto:ukr.etnolog_fus@ukr.net)

## ЗАВЕРШАЛЬНИЙ ЕТАП КОЗАЦЬКОГО ПОВСТАННЯ 1638 р. ЯК ВАГОМИЙ ЧИННИК УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

У статті аналізується заключний етап козацького виступу 1638 р. як вагомий фактор українського державотворення в українознавчому вимірі. Після його детального вивчення ми прийшли до висновків, що на відміну від попереднього повстання 1637 р. під орудою Павла Бута (Павлюка), це завершилося не поразкою, а перемир'ям (попередньою мировою угодою), до того ж за його умовами всі повстанці були амністовані. Також характерно, що, вкотре ліквідувавши черговий козацький виступ, Варшава прагнула не до порозуміння з українським козацтвом і замість нобілітації (юридичне визнання за ним лицарсько-шляхетських привілеїв) намагалася перетворити його на поліційні частини під жорстким контролем місцевих урядовців.

**Ключові слова:** Україна, українське козацтво, українське державотворення, козацьке повстання 1638 р., фальсифікація історії.

**Постановка проблеми.** В умовах російсько-української війни, особливо після 24 лютого 2022 р., коли розпочалося широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну, гостро постало питання консолідації громадян Української держави у протидії загарбникам. У гуртуванні громадянського суспільства має важливе значення національна історич-

на пам'ять, знання власного минулого, творче використання надбань попередників та недопущення наразі прикрих помилок своїх пращурів.

Козацькі збройні виступи 20–30-х рр. XVII ст. стали важливим базисом Української національної революції середини XVII ст. Саме Хмельниччина посприяла відновленню Української Гетьмансько-Коза-

цької Держави (Гетьманщини) й творенню ранньомодерної української (козацької) нації. Тому осмислення здобутків і прорахунків наших предків є наразі актуальним питанням й допоможе нам здобути перемогу на полі бою та закріпити її на дипломатичному рівні.

**Аналіз наукових досліджень і публікацій.** Характеризуючи напрацювання, у яких започатковано розв'язання цієї проблематики, ми можемо стверджувати, що вивчення козацьких повстань 20–30-х рр. XVII ст. загалом і збройного виступу 1638 р. зокрема цікавило багатьох дослідників. Зокрема, це питання осмислювали фундатор Київської історичної школи — В. Антонович (Антонович, В. 1991) та його найкращий учень — М. Грушевський (Грушевський М. 1995). У своїх працях вони намагалися дослідити особливості боротьби українського козацтва у відстоюванні своїх станових прав і яке це мало відношення до вітчизняного державотворення. У тоталітарну добу українські радянські вчені змушені були суворо дотримуватися офіційної ідеологічної доктрини. Тому у напрацюваннях І. Іванцова (Іванцов, І. 2002), В. Голобуцького (Голобуцкий, В. 1982), В. Щербака (Щербак, В. 1989) та інших вчених превалював класовий підхід і послідовне акцентування на прагненні українців до возз'єднання з т.зв. «братнім російським народом». Сучасні історики, Н. Яковен-

ко (Яковенко, Н. 2005), С. Плохій (Плохий, С. 2006) та інші дослідники, позбавлені тиску комуністичних догматів, мають можливість фахово вивчати причини, перебіг, завершення й уроки козацьких повстань 20–30-х рр. XVII ст.

Разом з тим, деякі важливі аспекти цієї проблеми залишаються ще недостатньо вивченими й потребують наукового переосмислення.

Джерельною базою дослідження слугують свідчення безпосереднього очевидця тих подій — Ш. Окозького й Збірник документів і матеріалів «Селянський рух на Україні 1569–1647 рр.».

**Формулювання мети статті.** Мета дослідження полягає у критичному аналізі заключного етапу козацького виступу 1638 р. як вагомого фактору українського державотворення. Завдання дослідження: стисло охарактеризувати історіографію вивчення проблеми й джерельну базу; проаналізувати особливості завершального етапу козацького повстання 1638 р.; спростувати деякі фальсифікації радянських істориків; охарактеризувати деякі прорахунки ватажків реbelie; підвести підсумки дослідження.

**Виклад основного матеріалу.** Розпочинаючи аналіз заключного етапу козацького повстання 1638 р., ми хочемо наголосити, якщо попередні збройні виступи 20–30-х рр. XVII ст. вирізнялися передусім наявністю загальновизнаного ватажка

як-то Марка Жмайла (1625), Тараса Федоровича (Трясила) (1630), Івана Сулими (1635) і Павла Бута (Павлюка) (1637), які не тільки готували, здійснювали і керували цими реbelieми, а й ставали їх уособленням залежно від своїх амбіцій і задумів, то загалом бунт 1638 — це вибух української ненависті у відповідь на агресивну політику терору щодо українців-наддніпрянців, яку проводив по відношенню до них репресивний апарат Речі Посполитої. А те що спочатку його очолив Яків Острянин (Остряниця), а потім — Дмитро Гуня, вже не мало великого стратегічного значення, лише впливало на деякі тактично-оперативні моменти (Фігурний, Ю. 2012, с. 51).

Незважаючи на втечу з поля бою під Жовнином у червні 1638 р. Я. Острянина, козаки не запанікували, а обрали собі нового ватажка Д. Гуню й продовжили боротьбу з супротивником. На жаль, новий очільник не зміг чи не бажав кардинально змінити повстанську тактику і стратегію, що проявилось під час облоги коронним військом козацького табору на Старці (22 червня (12.06 за ст. ст.) — 7 серпня (28.07 за ст. ст.) 1638 р.). Зрештою, мирне завершення «старцівської епопеї» стало фіналом другого етапу козацького повстання 1638 р. (Фігурний, Ю. 2013, с. 162–176).

Після серії невдалий для повсталих військових сутичок з кварцяним військом, повстанці висловили не-

довіру гетьману Д. Гуні, змістили його з займаної посади та вирішили розпочати остаточні перемовини про мир з М. Потоцьким. Разом з тим, ми хочемо наголосити, що не тільки бунтівники були у скрутному становищі, а й моральний, матеріальний та військовий ресурс їх опонентів теж перебував на межі. Тож мир потрібен був і тим, й іншим. Тому польний гетьман з радістю розпочав переговори, і того ж дня була підписана мирна угода. Вже сама швидкість її підписання яскраво свідчить — військові методи розв'язання конфлікту себе повністю вичерпали. Проте така оперативність аж ніяк не зашкодила її якісному наповненню. Півторамісячна військова кампанія під Старцем влітку 1638 р. стовідсотково засвідчила, що сили ворогуючих сторін приблизно рівні й не мають достатньої переваги один над одним, а деякі козирі одних (вишколена кіннота у коронярів) з лихвою компенсуються плюсами інших (неприступність козацьких укріплень), і тому треба не битися, а миритися, що зрештою було успішно зроблено. Але ми впевнені, що повсталі на Старці не капітулювали, як стверджував М. Грушевський (Грушевський М. 1995, с. 310–311), і не зазнали повної поразки, як про це пише В. Щербак (Щербак В. 1989, с. 79), а зуміли з гідністю вийти з важкої ситуації. Українське козацтво переконливо доказало, що воно стало тією потужною силою, з якою й офіційна Варшава

й польська й українська магнатерія і заможна шляхта мусять рахуватися. Проте розкол у середовищі самих реєстровиків на т.зв. «лоялістів» і «своєвольників» і відсутність в останніх харизматичного лідера й дієвого плану повстання призвів до підписання мирної угоди з коронярами, яка, однак, не знищила козаччину як провідний суспільний стан, а лише на деякий час пригальмувала його державотворчий потенціал.

Очевидець, домініканський чернець Ш. Окольський, описуючи суботні перемовини й головні пункти замирення, наголосив, що М. Потоцький вимагав, щоби козаки видали артилерію, підтвердили присягою своє слово й щоби старшим і гетьманом у них на цей час був він зі своїми полковниками, потім вказав Корсунь як місце, де вони повинні, замирившись з реєстровими, провести спільну раду 9 вересня, вибрати послів і написати клопотання до короля. Також до повернення послів має бути укладений козацький реєстр, а вже з їх вороттям козаки повинні повернути біля Маслового Ставу гармати, булаву, бунчук, прапори й литаври, а приймати їх будуть комісари й полковники за вказівкою короля (Дневник Симеона Окольського. 1896, с.263–264).

Ці перемовини засвідчують зростаючий вплив українського козацтва на тогочасні політичні процеси в Речі Посполитій. Хоча де-юре її панівна еліта не визнавала козаків рів-

ними собі (холопи, чернь, бунтівники тощо), проте де-факто вона вимушена була визнати козацтво лицарською верствою. Для остаточного припинення бойових дій М. Потоцький вимагає від повсталих не повної капітуляції, не цілковитого роззброєння, не видачі очільників повстання і не заручників, а лише віддати гармати і, найголовніше, підтвердити присягою своє слово. Отже, лицарського слова, слова лицарської честі й звитяги було досить для польного гетьмана, щоби повірити «свавільникам». Пересічні розбійники чхали на якісь там слова, тоді як українські козаки, справжні тогочасні лицарі шаблі й мушкета дбали за свою лицарську честь і важили лицарським словом. Це добре знали як їх друзі, так і їх супротивники, й не тільки знали, а і довіряли козацькому слову!

Присяга пройшла в три етапи. Спочатку присягнули реєстровці — «лоялісти» (їх представляли полковники Сава Іванович, Каленик Прокопович і Михайло Мануйлович). Потім прийняли присягу реєстровці — «свавільники» (їх репрезентували полковники Роман Пешта, Іван Боярин, Василь Скакун). Останнім присягала т.зв. «свавільна чернь», але нехай не вводить нас в оману таке специфічне формулювання, тому під ним розуміється, насамперед, основна маса пересічних реєстровців-бунтівників. А сама ця присяга — яскраве свідчення їх розуму, звитяги, гідності й поступове усвідомлення ними не

тільки своєї значущості як військових захисників й оборонців українців Наддніпрянщини, а й зростаючого переконання, що згодом саме козацтво має стати політичним авангардом українського народу, відсунувши й асимілювавши вже збанкрутілу на той час майже сполонізовану й окатоличену провідну руську аристократичну еліту. Загалом, присяга т.зв. «свавільної черні» містить дві частини. Якщо у першій, ймовірно, написаній під диктовку коронярів, оприлюднено «гріхи бунтівників» під час повстання 1637 і 1638 рр., то вже у другій викладено не тільки обіцянки повсталих, а й їх прохання-вимоги до вищих урядовців Речі Посполитої. А саме: вони сподіваються, що король залишить їм давні вольності Війська Запорізького, а жінки й вдови давніх козаків не зазнають ніяких утисків. Окрім того, козаки прохають М. Потоцького підтримати своїм заступництвом перед королем клопотання ченців Трахтемирівського монастиря, щоби призначена комісія залишила їм їхні володіння, а також щоби польний гетьман наказав повернути монастирську скарбницю, яка нині перебуває у полковника Ілляша. А наостанок повстанці просили не забороняти їм, з дозволу старших, виходити в степи для полювання на звірину і на ріки для вилову риби, але аж ніяк не для бунтів чи морських походів. Завершувалася ця присяга так: «Дано в таборі на усті Старці, 7 серпня 1638. За згодою

Війська Запорозького, з дозволу п.п. полковників, обраних на цей час і за наказом як старших, так і молодших, підписуюсь Мартин Незнанський, на той час військовий писар рукою власною» (Дневник Симеона Окольського. 1896, с.264–267).

Ця присяга вкотре зафіксувала, що повсталі козаки переймаються не лише власними вузькостановими проблемами, а й намагаються захистити права жінок і козацьких вдовиць, відстояти земельну власність Трахтемирівського монастиря та прагнуть посприяти поверненню його скарбниці.

У неділю, 8 серпня (29.07 за ст. ст.) 1638 р. радісний настрій панував в обох таборах. Ми знову надамо слово безпосередньому свідку тих подій Ш. Окольському: «Наступного дня 8 серпня лицарство відстояло у гетьманському наметі відправу й вдячне богослужіння, ксьондзи проспівали «Те Деум», після чого артилеристи і піхотинці зробили декілька залпів холостими пострілами з гармат і мушкетів, теж саме зробили і козаки, обложені на усті Старця й так промайнув день з великими веселощами. Тепер козаки вільно ходили в таборі, а лицарство в їх укріпленнях, де добре оглянуло й зрозуміло всі їх воєнні хитрощі, засідки, схрони, схованки і пастки. Одні з них наполягали, що неможливо було взяти їх у цьому укріпленні, інакше, як тільки тривалою облогою, такої думки був і п. гетьман...

9 серпня бунтівні козаки, подякувавши Богу, отримали дозвіл роз'їжджатися по домівкам, вирушило і коронне військо на призначені йому лежі, а Й. М. п. гетьман відбув до Ніжина, а потім до Києва» (Дневник Симеона Окольського. 1896, с.267–268).

Ось такий остаточний фінал півторамісячної літньої військової кампанії на Старці як для українців і поляків, що жили у XVII ст., був цілком нормальний. Воювали, а після того як військове протистояння зайшло в глухий кут, помирилися і розійшлися. Але для українських радянських істориків, які оспівували антифеодальну і визвольну боротьбу трудового українського народу супроти магнатсько-шляхетської Польщі та його непереможне прагнення до воз'єднання з братською Росією, таке завершення було як більмо в оці. Де класова ненависть? Де боротьба до останнього подиху? Де людиноненависницька жорстокість і підступність ворога?

Тому, в академічній «Истории Украинской ССР» зазначено: «Соглашение было заключено 29 июля 1638 г. Н. Потоцкий, по словам бискупа Пясецкого, лично заверял повстанцев (имелись в виду реестровые казаки, участвовавшие в восстании), что на ближайшем сейме им возвратят утраченные вольности. Как и всегда в таких случаях повстанцев обещали не преследовать за участие в восстании. Но когда они начали небольшими группами расходиться по

домам, их стали беспощадно уничтожать» (Голобуцкий В. 1982, с. 439).

Важливо, що така інформація зовсім відсутня у вчених, які досліджували цю проблематику. Зокрема, у В. Антоновича є лише деякі свідчення про гоніння й утиски на повсталих (Антонович В. 1991, с. 99).

Але ані у М. Грушевського в його «Історії України-Руси» про це не згадується, ані у кандидатській дисертації І. Іванцова «Повстання українського народу проти шляхетського Польщі», яку він написав у 30-х рр. XX ст., зауважимо, у період загострення радянсько-польських відносин, але так і не захистив, теж немає відомостей про цю ганебну різанину.

Зате у монографії В. Щербака «Антифеодальні рухи на Україні напередодні визвольної війни 1648–1654 рр.», яка стала результатом публічно захищеної в 1986 р. кандидатської дисертації «Народные движения на Украине во второй четверти XVII в.», її автор зазначає: «Через день після підписання договору повстанці склали зброю і вирушили по домівкам. М. Потоцький і цього разу по-зрадницьки, давши жовнірам наказ доганяти і знищувати їх» (Щербак В. 1989. с. 79).

На жаль, дослідник навів цю інформацію без посилання. Проте, ймовірно, справжній творець цієї вигадки, В. Голобуцький вже в умовах незалежної України перевидає монографію «Запорозьке козацтво» (яка є суттєво доопрацьованим виданням

однойменної праці, що побачила світ ще у 1957 р.), де наголошує: «Після капітуляції козаків біля Старця почався в Україні жахливий терор, жертвою якого стали сотні і тисячі невинних людей» (Голобуцький В. 1994, с. 345).

Ми вище вже зазначали, що саме жорстокість Варшави щодо учасників і симпатиків повстання під проводом П. Бута й стало головною причиною ребелії 1638 р., яка охопила майже всю Наддніпрянщину. Урядовці Речі Посполитої, враховуючи наслідки попереднього «умиротворення» українців, зробили деякі висновки й змушені були відмовитися від тотального покарання «своєвільників», цьому т.зв. «лібералізму» посприяло й те, що загалом військова літня кампанія завершилася не поразкою і не безумовним складанням зброї повсталими, а досить таки компромісною мировою угодою.

У четвер, 9 вересня (30.08 за ст.ст.) 1638 р. у Києві була проведена загальна козацька рада, на якій був присутній М. Потоцький. На ній обрали посольство до короля у складі Романа Половця, Богдана Хмельницького, Івана Боярина та Яна Вовченка, ухвалили лист до Владислава IV й інструкцію своїм послам. Головний лейтмотив цих документів — визнання реєстровцями засадничих положень «Ординації реєстрового Війська Запорозького, що перебуває на службі у Речі Посполитої», ухваленної вольним сеймом ще навес-

ні 1638 р. (10 березня — 1 травня (28.02–22.04 за ст.ст.)). Там зазначалося: «Тепер же на вічні часи відміняємо їхні давні юрисдикції, старшинство, пільги, прибутки та інші почесті, набуті за вірні послуги від наших предків і тепер у зв'язку з цим бунтом втрачені. Тих же, котрі волею щасливого випадку війни залишилися живими, ми бажаємо надалі мати за простолюду селянського стану. А оскільки реєстрове козацтво, якого Річ Посполита волить утримувати для своїх послуг лише шість тисяч, виявило покору нам і Речі Посполитій, встановлюємо за рішенням цього сейму для їхнього війська таку ординацію...» (Селянський рух. 1993, с. 288–289).

Важливо, як лише за місяць кардинально міняється ситуація й та хитка рівновага сил під час перемовин на Старці, внаслідок далекоглядної і виваженої політики М. Потоцького й бездіяльності козацької старшини, остаточно зникає, й встановлюється повне домінування на Наддніпрянщині диктату офіційної Варшави. Ми переконані, цьому сприяли не тільки об'єктивні чинники як зовнішні так і внутрішні, а й суб'єктивні, а саме розкол реєстровців на два угруповання (лояльно і радикально налаштованих по відношенню до річпосполитських урядовців), їх постійне взаємопоборювання й недовіра один до одного, та відсутність у їх середовищі загальноновизнаного лідера, якому б довіряли та який би у свою чер-

гу міг би успішно координувати дії всього козацтва, відстоювати його інтереси й права.

У суботу, 4 грудня (24 листопада за ст.ст.) 1638 р. відбулася загальна козацька рада на Масловім Ставі. На ній у присутності польного коронного гетьмана М. Потоцького, низки річпосполитських урядовців і військовиків та реєстрових козаків всіх шести полків і їх старшин було офіційно введено в дію «Ординацію реєстрового Війська Запорозького...» (Дневник Симеона Окольного. 1896, с. 277–280).

Так, на перший погляд, козацька рада в урочищі Маслів Став — звичайна формальність, але це лише незначна видима частина проблем, які з року в рік накопичувалися у відносинах між козацтвом й урядом Речі Посполитої і зрештою проявляли себе в козацьких виступах 20–30-х рр. XVII ст. Офіційній владі східноєвропейської імперії треба була покора, абсолютна покора українців загалом, й козаччини як найбільш боєздатної та зорганізованої його частини зокрема. Не отримавши переконливої перемоги на полі бою, Варшава потребувала сатисфакції й вона її отримала на цій козацькій раді через визнання козацтвом своєї вини і «своєволя», через покладання до ніг переможців козацьких клейнодів і гармат, через приниження оголошенням призначень, через ігнорування їх побажань тощо. Так, ця нарада стала не тільки тріумфом

коронярів, а й першим кроком до їх майбутніх поразок, тому що те упослідження, через яке пройшли тоді реєстровці не минулося, воно, і ми в цьому впевнені, намертво закарбувалося в їх пам'яті, щоб через якихось 10 років вибухнути всеукраїнським здвигом. Ой і недаремно серед тих шести тисяч козаків перебував і тільки-но призначений чигиринський сотник Богдан Хмельницький, який і став харизматичним лідером цього повстання, що згодом український народ влучно й образно назвав Хмельниччиною.

**Висновки.** Таким чином, дослідивши причини, перебіг і підсумки заключного етапу козацько-селянського збройного виступу 1638 р., ми прийшли до таких підсумків: 1) на відміну від попереднього повстання 1637 р., це завершилося не поразкою, а перемир'ям (попередньою мировою угодою), яке стало об'єктивним відображенням тимчасової рівноваги сил, але роз'єднаність козацтва, відсутність лідера й консолідованої спільної позиції та послідовна хитромудра дипломатія М. Потоцького зрештою призвели до остаточної капітуляції реєстровців і визнання ними «Ординації...»; 2) кардинальною відмінністю бунту 1638 р. від реbelie 1637 р. було те, що по завершенню військових дій, за умовами миру на Старці всі її учасники були амністовані, керівників повстання (зокрема Д. Гуню) не переслідували і таких жахливих ре-



пресій й актів терору щодо повсталих коронярі намагалися уникати, отже влада зробила вірні висновки зі своїх попередніх дій; 3) характерно, що, вкотре ліквідувавши черговий повстанський виступ, Варшава прагнула не до порозуміння з українським козацтвом і замість нобілітації (юридичне визнання за ним лицарсько-шляхетських привілеїв) намагалася перетворити його на поліційні частини, які б жорстко контролювалися місцевими урядовцями; 4) символічно, що людина, яка через 10 років очолить Хмельниччину, важливий державотворчий та націєтворчий здвиг й активно по-

сприяє відновленню Української Гетьмансько-Козацької Держави (Гетьманщини), у повстанні 1638 р. зовсім себе не проявила, окрім того, що брала участь у козацькому посольстві до короля та її прізвище зафіксоване в документах з приміткою Б. Хмельницький — чигиринський сотник; 5) є нагальна потреба подальшого аналітичного осмислення звияжного минулого українського суспільства в умовах цілеспрямованої політики реваншизму Росії щодо України наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., для консолідації громадян Української держави у протидії російським загарбникам.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Антонович, В. Б. (1991). *Про козацькі часи на Україні*. Київ: Дніпро, 240 с.
- Голобуцький, В. А. (1982). *Крестьянско-казацкие восстания 20–30-х годов XVIII. История Украинской ССР* (в 10 т. Т. 2). Развитие феодализма. Нарастание антифеодальной и освободительной борьбы (Вторая половина XIII – первая половина XVII в.). Киев: Наукова думка, с. 423–443.
- Голобуцький, В. (1994). *Запорозьке козацтво*. Київ: Вища школа, 540 с.
- Грушевський, М. С. (1995). Від Куруківщини до Кумейщини (1626–1638). *Історія України-Руси* (в 11 т., 12 кн. Т. VIII. Ч. I). Київ: Наукова думка, 322 с.
- Дневник Симеона Окольского. 1637–1638. (1896). *Мемуары относящиеся к истории Южной Руси. Выпуск II* (первая половина XVII ст.). Киев, с. 168–281.
- Іванцов, І. О. (2002). *Повстання українського народу проти шляхетської Польщі 1635–1638 рр.* Київ: Академперіодика, 290 с.
- Плохій, С. (2006). *Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні* (2-е вид., випр.). Київ: Критика, 496 с.
- Селянський рух на Україні 1569–1647 рр.* Збірник документів і матеріалів. (1993). Київ: Наукова думка, 534 с.
- Фігурний, Ю. С. (2012). Перший етап козацького збройного виступу 1638 р. під орудою Якова Острянина (Остряниці) як важливий чинник українського етнодержавонацієтворення

в українознавчому вимірі. *Збірник наукових праць Національного інституту українознавства та всесвітньої історії*. Т. XXX, с. 48–67.

Фігурний, Ю. С. (2013). Другий етап козацького збройного виступу 1638 р. під орудою Дмитра Гуні як важливий чинник українського етнодержавонацієтворення в українознавчому вимірі. *Збірник наукових праць Національного інституту українознавства та всесвітньої історії*. Т. XXXI, с. 160–176.

Щербак, В. О. (1989). *Антифеодальні рухи на Україні напередодні визвольної війни 1648–1654 рр.* Київ: Наукова думка, 128 с.

Яковенко, Н. (2005). *Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України* (2-е вид., перероб. та розшир.). Київ: Критика, 584 с.

## REFERENCES

Antonovych V. B. (1991). *Pro kozatski chasy na Ukraini* [About Cossack times in Ukraine]. Kyiv: Dnipro, 240 s. [in Ukrainian].

Golobutskiy V. A. (1982). *Krestyansko-kazatskie vosstaniya 20–30-h godov XVIII*. [Peasant-Cossack uprisings of the 20–30s of XVIII]. *Istoriya Ukrainy SSR* (v 10 t. Tom vtoroy). *Razvitie feodalizma. Narastanie antifeodalnoy i osvoboditelnoy borbyi* (Vtoraya polovina XIII – pervaya polovina XVII v.) Kiev: Naukova dumka, s. 423–443. [in Russian].

Holobutskiy V. (1994) *Zaporozke kozatstvo* [Zaporozhian Cossacks]. Kyiv: Vyscha shkola, 540 s. [in Ukrainian].

Hrushevskiy M. S. (1995.) *Vid Kurukivshchyny do Kumeishchyny (1626–1638)*. [From the Kurukiv Region to the Kumei Region (1626–1638)]. *Istoriia Ukrainy-Rusy* (v 11 t., 12 kn. T. VIII. Ch. I.). Kyiv: Naukova dumka, 322 s. [in Ukrainian].

Dnevnik Simeona Okolskogo. 1637–1638. (1896). *Memuary otnosyaschiesya k istorii Yuzhnoj Rusi. Vypusk II* (pervaya polovina XVII st.). [Diary of Simeon Okolsky. 1637–1638. Memoirs relating to the history of Southern Rus'. Issue II (first half of the 17th century)]. Kiev, s. 168–281. [in Russian].

Ivantsov I. O. (2002). *Povstannia ukrainskoho narodu proty shliakhetskoi Polshchi 1635–1638 rr.* [Uprising of the Ukrainian people against noble Poland 1635–1638]. Kyiv: Akademperiodyka, 290 s. [in Ukrainian].

Plokhii S. (2006). *Nalyvaikova vira: Kozatstvo ta relihii v rannomodernii Ukraini* [Nalyvaikova faith: Cossacks and religion in early modern Ukraine]. (2-е vyd., vypr.). Kyiv: Krytyka, 494 s. [in Ukrainian].

*Selianskyi rukh na Ukraini 1569–1647 rr.* [Peasant movement in Ukraine 1569–1647]. *Zbirnyk dokumentiv i materialiv*. (1993). Kyiv: Naukova dumka, 534 s. [in Ukrainian].

Fihurnyi Yu. S. (2012). *Pershyi etap kozatskoho zbroinoho vystupu 1638 r. pid orudoiu Yakova Ostrianyna* (Ostrianytsi) *yak vazhlyvyi chynnyk ukrainskoho etnoderzhavonatsiietvorennia v ukrainoznavchomu vymiri* [The first stage of the Cossack military campaign in 1638 under

the command of Yakov Ostryanin (Ostryanitsy) as an important factor in the formation of the Ukrainian ethno-state nation in the Ukrainian studies dimension]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho instytutu ukrainoznavstva ta vsesvitnoi istorii*. T. XXX, s. 48–67. [in Ukrainian].

Fihurnyi Yu. S. (2013). Druhyi etap kozatskoho zbroinoho vystupu 1638 r. pid orudoiu Dmytra Huni yak vazhlyvyi chynnyk ukrainskoho etnoderzhavonatsiivorennia v ukrainoznavchomu vymiri. [The second stage of the Cossack military campaign of 1638 under the gun of Dmytro Guni as an important factor in the formation of the Ukrainian ethno-state nation in the Ukrainian studies dimension]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho instytutu ukrainoznavstva ta vsesvitnoi istorii*. T. XXXI, s. 160–176. [in Ukrainian].

Shcherbak V. O. (1989). *Antyfeodalni rukhy na Ukraini naperedodni vyzvolnoi viiny 1648–1654 rr.* [Anti-feudal movements in Ukraine on the eve of the liberation war 1648–1654]. Kyiv: Naukova dumka, 128 s. [in Ukrainian].

Yakovenko N. (2005). *Narys istorii serednovichnoi ta rannomodernoï Ukrainy* [Essay on the history of medieval and early modern Ukraine]. (2-e vyd., pererob. ta rozshyr.). Kyiv: Krytyka, 584 s. [in Ukrainian].

***Yuriy Fihurnyi***

*PhD of Historical Sciences,*

*Head of the Department of Ukrainian Ethnology,*

*Research Institute of Ukrainian Studies*

*Ministry of Education and Science of Ukraine*

*(Kyiv, Ukraine)*

*ORCID: [https:// orcid.org/0000-0002-6463-0920](https://orcid.org/0000-0002-6463-0920)*

## **THE FINAL STAGE OF THE COSSACK REBELLION OF 1638 AS AN IMPORTANT FACTOR IN THE CREATION OF THE UKRAINIAN STATE-BUILDING**

*The article analyzes the final stage of the Cossack uprising of 1638 as a significant factor in the formation of the Ukrainian state-building in the Ukrainian studies dimension. It is well-founded that national historical memory, knowledge of one's own past, creative use of the assets of predecessors and prevention of regrettable mistakes of one's ancestors are important in the consolidation of civil society. It is shown that unlike the previous uprising of 1637 under the command of Pavel But (Pavliuk), this armed action ended not in defeat, but in a truce (a preliminary*

*peace agreement). It was found that the truce was an objective reflection of the temporary balance of forces, but the disunity of the Cossacks, the lack of a leader and a consolidated common position, and the consistent cunning diplomacy of M. Pototsky, ultimately led to the final capitulation of the registrants and their recognition of the “Ordinance...”. It is highlighted that the fundamental difference between the rebellion of 1638 and the rebellion of 1637 was that at the end of the hostilities, under the terms of the peace on Starka, all its participants were amnestied, the leaders of the rebellion (in particular, D. Hunya) were not persecuted and such terrible repressions and acts government officials tried to avoid terror towards the rebels, so the authorities drew the right conclusions from their previous actions. It is characterized that, having once again eliminated another insurgent performance, Warsaw did not seek an understanding with the Ukrainian Cossacks and instead of nobilitation (legal recognition of knightly and noble privileges for them), tried to turn them into police units that would be strictly controlled by local government officials. It is shown that the person who in 10 years will lead the Ukrainian national revolution of the middle of the 17th century, an important state-building and nation-building action and actively contribute to the restoration of the Ukrainian Hetman-Cossack State (Hetmanship), did not show himself at all in the uprising of 1638, except that his surname is recorded in documents from Note: B. Khmelnytskyi is a Chigyrin centurion.*

**Keywords:** *Ukraine; Ukrainian Cossacks, Ukrainian statehood, Cossack uprising of 1638, falsification of history.*